

ЛІНГВОФІЛОСОФІЯ**БЕЗПАЛЕНКО А.М.***(Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України)***ПРИНЦИП СУМІЖНОСТІ У МОВІ : ГНОСЕОЛОГІЧНІ
АРГУМЕНТИ (ГЕШТАЛЬТ-ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)**

The article explains the nature of metonymy, metaphor polysemia from gestalt-theory point of view. The unique psychological base of these phenomena is contiguity principle which is the most ancient, all-embracing, in-depth, and universal one underlying production of speech, author considers.

Key words: *gestalt-theory, psycholinguistics, contiguity principle, similarity, metonymy, metaphor, time and space category, premorphological thinking*

Інше – це те саме
Хорхе Луїс Борхес

Об'єктом дослідження в статті взято план змісту слова, **предметом** послужила його (змісту) варіативність. Іншими словами, поставлено завдання спробувати дати відповідь на питання, яке ніколи не перестане бути **актуальним: чому ми одним і тим самим називаємо різне і різним одне і те саме?** Який психічний механізм лежить в основі метонімії, метафори, полісемії, або ще ширше – в основі лексичної субституції? Спроба здійснити це з позицій гештальт-теорії здійснюється вперше у вітчизняному мовознавстві, і це обумовлює **новизну** дослідження.

Коли щось одне існує поряд у просторі і часі із чимось іншим, то обоє щось візьмуть одне від одного. Об'єднувальне "зараження" сусідством у часі та просторі характерне як для фізичних предметів, що знаходять своє вираження у **гравітації**, так і для психічних, свідомісних явищ, що проявляється у **конотації**. "Будь-яка домогосподарка підтвердить, що у вишневому пирогу ягоди ніколи не розподіляться рівномірно", а дрібно покритишена у бульйон зелень завжди зіб'ється до купи біля одного краю каструлі. Тенденція незалежних об'єктів збиватися до купи в теорії ймовірностей називається **кластерним ефектом**. Загадку групування, концентрування однорідних явищ у одному місці намагалися пояснити двоє видатних учених – фізик Вольфганг Паулі і психолог Карл-Густав Юнг. Перший у 1925 р. сформулював головний принцип квантової фізики, за яким дві частки не можуть перебувати у просторі і часі в однаковому квантовому стані: вони мають тенденцію **з'єднуватись** [УРЕС, II, 1968, с. 752]. Другий обґрунтував теорію колективного несвідомого. Пояснюючи групування, скупчення однорідних явищ, обидва вчені створили гібрид із двох теорій і опублікували працю "Синхронність, або принцип випадкового зв'язку" [Закон парних случав; Безпаленко, 2009, с. 62 – 63].

Метафорично можна сказати, що простір і час несуть у собі якусь містичну "бацилу", якою наділяють будь-які два або більше предмети, явища,

що опинились у сусідстві (суміжності), і вже через одне це конотують їх, роблячи їх спорідненими. Психофізіологічно це виражається у тому, що усі образи, які опинились у матриці нашого сприйняття, до певної міри синонімічні за своєю природою вже хоча б тому, що сприймаються **сусідніми рецепторами** (нейронами), які здатні сенсорно дублювати один одного [Lashley, 1950, Шевелєв, 2006, с. 45 – 46, 78, 131; 154 – 157; Безпаленко, 2003, с. 107 – 119].

Першу, найбільш ранню, спробу наукового осмислення когнітивної категорії суміжності знаходимо у Аристотеля, який, розмірковуючи над асоціаціями, розрізняв серед них чотири типи: 1) схожість, 2) контраст, **3) суміжність у просторі, 4) суміжність у часі** [КПС, 1976, с. 23]. Окрім Аристотеля, про категорію суміжності висловлювались хіба що гештальт-теоретики (М. Вертгеймер): "Звичка, минулий досвід, у розумінні повторюваності **суміжних елементів**, – швидше інерція, а не розум – такі суттєві фактори теорії мислення. Ідея повторення, **суміжності** залишається центральним її пунктом..." [Вертгеймер, 1987, с. 34]. У цілому ж складається таке враження, що ця категорія недостатньо обґрунтована в науці, незважаючи на те, що застосування її багато чого може пояснити в гносеології, когнітивістиці та лінгвістиці.

Постулюючи поняття гештальту (від нім. *Die Gestalt – фігура, конфігурація, цілісність, завершеність, структура*), М. Вертгеймер найближче підійшов до усвідомлення експлікативного потенціалу категорії суміжності що допомагає науковцям по-новому переосмислити її свідомісну природу, а відтак її вплив на мовні явища. Якщо гештальт визначається як **комплексний (багатокомпонентний) образ ділянки дійсності, у якому системно і якісно неповторно схоплено часовою зв'язкою та пов'язано "спільною долею" як однорідні, так і різнорідні елементи** [Вертгеймер, http://metaphor.narod.ru/wertheimer_gest.htm; Вертгеймер, http://metaphor.narod.ru/wertheimer_perc.htm; КПС, 1976, с. 41; Ждан, 2007, с. 346; Соколов, 2006, с. 444, 447, 451], то **суміжність** – це когнітивно-відображальна категорія, що виражає таке відношення, зв'язок між цими елементами, при якому кожен із них може як свідомо ототожнюватися з іншим його елементом, так і несвідомо не розрізнятися один від іншого носієм гештальту. Власне, комплексний образ, або гештальт, є ніщо інше, як набір суміжних елементів, які зв'язані системно і структурно [Соколов, 2006, с. 444, 451; Безпаленко, 2009, с.71 – 72].

Феномен суміжності криється у повсякденному мовленні і непомітно впливає на всю систему мови. Розкриття його психічного механізму становить мету пропонованої статті. Гештальтність нашого сприйняття певних ділянок дійсності лежить в основі метонімії, загалом метафори. Ми сприймаємо предмет в цілому, схоплюючи певну кількість його елементів, кожен із яких у мовленні може репрезентувати сам предмет. Наприклад, "Закрий воду!" – закрити можна трубу, по якій тече вода, але оскільки *вода* і *труба*, "пов'язані спільною долею" гештальту, то психічно-перцептивно вони нероздільні, будучи роздільними фізично. Вони є суміжними фігурами одного гештальту, і тому легко синонімізуються. Із ними також легко синонімізується і слово *кран*: "Я

вже **закрутила** воду і хочу подивитися цей серіал". (Закрутити можна кран); "Вимкни світло!", "Прикрути чайник!", "З'їж консерву!" Вимкнути можна **вимикача**, прикрутити можна **конфорку**, а з'їсти можна **рибу**, що у металевій банці. Але "спільна доля" гештальту синонімізує ці лексеми. "Андрій Шевченко забиває вже третього гола!". Забити можна **м'яча**, але оскільки **гол** і **м'яч** теж "пов'язані спільною долею" (гол і є сам м'яч, тільки у певному місці і за певних обставин), то ці слова теж легко синонімізуються [подібні ілюстрації див. також Бацевич, 2004, с. 236].

Адекватне розуміння категорії суміжності, як бачимо, можливе лише через категорію **гештальту**. Категорія суміжності виразно вказує на **зв'язок, відношення** між образами-елементами гештальту, на близькість між ними. Гештальт і його елементи, перебуваючи у відносинах суміжності, імпліцитно маскують простір і час, які, ніби "планетарний розчин", пронизують невидимими флюїдами всі предмети, а наша свідомість відображає цю картину, інтегруючи, уподібнюючи і навіть синонімізуючи образи цих предметів – **все суть одне і те саме**. І. Павлов зазначав, що "в основі асоціацій лежить формування **часового зв'язку** у корі великих півкуль" [СФТ, 1987, с. 39]. Явна чи імпліцитна присутність категорій гештальту, суміжності, простору і часу в будь-якому когнітивному акті й у будь-якому мовному знакові наводять на принципово важливе питання: а чи можна однозначно стверджувати, що людство зовсім вже проминуло етап "**доморфологічного мислення**", яке ґрунтується на принципі "**все у всьому**"? [Лосев, 1982, с. 383 – 386; Тищенко, 2007, с. 252 – 253]. Ще задовго до здатності живого організму виявляти схожість **щось вже існувало поряд із чимось у просторі і часі**, перебуваючи у суміжності одне з одним, і **щось живе із чимось живим або неживим** вже взаємодіяло, реагувало одне на одного. Тому феномен суміжності історично набагато **більш давній** свідомісний рефлекс, ніж здатність живого виявляти схожість між двома предметами. Звернімо увагу на внутрішню форму слів "с**ХОЖ**ий", "с**ХОЖ**ість": **щось із чимось сХОД**иться, зближується, зустрічається, пересуваючись у просторі і часі. У концепті **ХОД**(ити) з самого початку імпліцитно вже закладено **простір**. Так само і внутрішня форма слова "**поДІБ**ність" вказує на **суміжність у часі**, позаяк давній концепт **ДОБа** говорить нам, нащадкам, ні про що інше, як про те, що наш предок об'єднав два предмети, явища в один гештальт лише на тій підставі, що вони відбулися упродовж **ДОБи (часу)**. Іє. **dhabh* – означає *час, підходити, добирати* і споріднене з лит. *dabar*, яке означає *тепер*; із гр.-дор. *doav* та псл. *dova*, які означають *довго*; з псл. *доба* – *стосовно чогось, властиве*; з блр. *дóба*, укр. *подо́ба*, які набули значення *подібність, схожість* [ЕСУМ, II, 1985, с. 96 – 97; Фасмер, I, 1964, с. 519 – 520] не через візуальний чи оптичний фактор, а лише через існування предметів суміжно **в одному часовому відрізку**.

Для того, щоб **щось із чимось зіЙШ**лося (сХОДилося) чи упоДІБнилося, потрібно було, щоб спочатку **щось було поряд**. Спочатку наша свідомість сприйняла суміжне, схоже і подібне вона виділила значно пізніше. Суміжне для виживання значно важливіше, ніж схоже. Психіка спочатку навчилася об'єднувати предмети не через те, що вони мають спільні риси, а через те,

що вони просто зустрілися поряд у просторі [Fillmore, 1982]. Я прокидаюся і упродовж дня бачу *небо, годинник, водопровідну трубу, собаку, волошку, чую гуркіт дреля і дзижчання комара, відчув солодке і кисле, торкаюся до твердого і холодного, уловлюю запах кави і ялівця* – все це аж ніяк не є подібним, схожим між собою, але все це **вже об'єднано в одне ціле** лише тому, що воно **"пройшлося" по моїй психіці (сенсориці)**, влившись у "безперервний потік мого самовідношення" [Фрейд, 1990, с. 217 – 218] і залишивши у ній слід, все це вже об'єднано "спільною долею" мого сприйняття, тим самим воно вже інтегрувалося і значною мірою синонімізувалося. При цьому я ще не навчився виявляти між цими елементами подібність і відмінність, вони мені поки що **непотрібні і неважливі**, для мене важливі ці елементи самі по собі, онтологічно, хоча б для того, щоб деякі з них обминати, від деяких утекти, а з деякими зустрітися у просторі, загалом, для того, щоб вижити. Схожість і подібність у них я почну шукати значно пізніше. Пошук схожості/відмінності є зачатком аналітизму і загалом науки. Еволюційно він розпочався значно пізніше.

Суміжність у просторі і часі, а не схожість/відмінність початково була визначальною для формування психічного і семантичного. Свідомість іще не була здатною виявляти схожість/відмінність, а от усвідомлення простої часової послідовності на рівні **до/після цього**, так само, як усвідомлення того, що **за днем настає ніч**, безсумнівно, було більш легким завданням для первісного мислення. Докази тому знаходимо у працях Л. Леві-Брюля, який переконливо доводить, що у свідомості первісної людини задовго до формування причинно-наслідкового зв'язку ("закон причинності") в основі зв'язування образів, подій лежав принцип **"post hoc ergo propter hoc"** (**після цього**, значить унаслідок цього). Додамо, що не менш дієвим, якщо не більш, був також принцип: **одночасно із цим, значить унаслідок цього**. У силу цих принципів тубілець Нової Гвінеї "проходячи по дорозі, бачить, як на нього з дерева падає змія: якщо він завтра або на наступному тижні дізнається, що син його помер у Квинсленді, то він обов'язково зв'яже ці два факти" [Леві-Брюль, 2008, с. 213 – 214]. Так само, за принципом часової суміжності "після цього, або під час цього, значить через це" первісне мислення зв'язує і безліч інших предметів та явищ, як от: а) **настання засухи і носіння головного убору** (у носінні місіонерами головних уборів тубільці вбачали причину неврожаю); б) **своє тіло і тінь від нього** (у племен Західної Африки вважається, що втикання цвяха у тінь людини прирівнюється до її убивства [там само, 213]); в) **людина та її ім'я** ("індіанець розцінює своє ім'я, як окрему частину своєї особистості, як щось на зразок своїх очей, зубів" і вірить, що зловживання його іменем може принести йому страждання. "Це вірування зустрічається у різних племен від Атлантичного до Тихого океану. На узбережжі Західної Африки існують вірування у реальний і фізичний зв'язок між людиною і її іменем: можна поранити людину, користуючись її іменем" [там само, 212]). Тут слід зауважити, що зв'язування людини з її ім'ям являє собою вже порівняно більшу розвиненість свідомості і мислення, позаяк свідчить про вищий рівень абстракції, ніж при зв'язуванні тіла і тіні, засухи і головного убору. І у

сьогоднішньому європейському соціумі можна зустріти приклади табування частого вживання чийогось імені, через те, що це може нашкодити його носію, про що свідчить актуальність біблейського вислову "не поминай імені всує"; г) **сон та подія**, що відбувається після нього [там само, 212]; д) **демонстрація тіней від пальців і наступний улов риби** ("...я, бажаючи показати тубільцям, що у нас у Франції водяться зайці та кролики, за допомогою тіней моїх пальців зобразив проти світла на стіні фігури цих тварин. На наступний день тубільці наловили риби більше, ніж зазвичай і вирішили, що причиною багатого улову були саме ті фігурки, що я їм демонстрував" [там само, 212]) та безліч інших прикладів зв'язування зовсім неподібних між собою предметів і явищ.

Очевидно, що установлення просторово-часової суміжності (послідовності) є більш примітивним, більш древнім та легким способом виявлення зв'язку між явищами, ніж установлення схожості/відмінності між ними, а відтак більш поширеним у мові, хоч і в "замаскованому" вигляді. Незважаючи на свою древність, такий спосіб зв'язування явищ суцільно має місце і у сьогоднішніх соціумах, позаяк кожен індивід у своєму становленні проходить період дитинства, який у сенсорно-когнітивному плані повторює первісні стани людства.

Якщо визнавати вірним постулат, відповідно до якого онтогенез у знятому вигляді є повторенням філогенезу, то у поведінці дитини можна углядіти багато такого, що було характерне для первісних людей, описаних Леві-Брюлем. Дитина у своєму розвитку обов'язково проходить короткий період, коли вона плутає часову послідовність між явищами. Так, можна спостерігати, як у віці 9 – 12 місяців дитина сідає на горщик, **після того**, як вона вже здійснила певну фізіологічну потребу в іншому місці, а не **до того**. Подібне спостерігаємо навіть у поведінці домашніх тварин: іноді цуценя чи кошеня іде на тачку з пісочком **після** справляння потреби в іншому місці і там моститься, шкребеться. Лише через якийсь час установлюється правильна часова послідовність між цими актами. Але наймовірною силою **фактору місця і часу** показова: для тварини прихід на місце справляння потреби стимулює саме її справляння. У нас самих часто виникає бажання щось перекусити лише через те, що ми проходимо повз **місце**, де їдять інші.

Просторово-часова суміжність є завжди **першим рефлексом** при установленні причинно-наслідкового зв'язку між двома предметами, подіями, що з'явилися одночасно чи послідовно. Звісно, що здатність людської свідомості установлювати зв'язок через просторово-часову суміжність не могла не позначитися на розвитку мови. Вона, власне, є **грунтом, на якому проросли перші паростки лексичного субститування, варіативності, перші паростки називання одного і того самого різним і різного одним і тим самим, тобто перші паростки полісемії та синонімії**. Беручи до уваги сказане, можна зрозуміти, чому онук Дарвіна одним словом **квак** назвав і **качку**, і **воду**, а потім і будь-яку **рідину** і **птаха** [Спиркин, 1957, с. 31 – 32]; чому вигук **"ура!"** одним із значень має **"біг уперед у бою"** – просто цей звук і атака десь колись відбулися **одночасно**, і хтось колись зв'язав цей **звук** з **атакою** – обидва знаки зв'язалися "спільною долею", зреалізувавшись як дві фігури в **одному**

гештальті. "1 липня 1946 американці здійснили ядерне випробування на *атолі* Бікіні, а 5 липня модельєр Луї Реар продемонстрував свою нову модель *купального костюма*, яка складається із двох частин, і обізвав новинку бікіні" [Комсомольская правда в Украине. Западноукраинский выпуск, № 180, от 18 августа 2009, с. 10]. Дві події, "пройшовшись" по психіці людини, отримали "спільну долю" і зв'язались у один гештальт, ставши його суміжними фігурами, в результаті чого *атол* синонімізувався із *купальним костюмом* у гештальті слова "*Бікіні*". У пригодницькому кінофільмі "Чоловік посла" (канал ТРК від 11. 09.2009) є такий діалог: – *Увечері до готелю прийде кур'єр і постукає у двері вашого номера. – Скільки ударів? – Три. – Яка довжина ударів? – Два коротких і один довгий.* Такому акту, як *удар* не може бути притаманна предикація за ознакою протяжності у часі. Насправді довжина тут притаманна *часовим проміжкам* між ударами, а не самим ударам, але оскільки удари і часовий проміжок між ними зв'язані "спільною долею" в один гештальт (можна навіть сказати, що *удар* = *часовий проміжок*), то легко відбувається субституція фігури "*удар*" фігурою "*часовий проміжок*", у результаті чого предикація за довжиною приписується ударові. Маємо типовий акт "сенсорного маскування" у мові. У О.Пушкіна читаємо: *Все мое, – сказало злато, Все мое, – сказал булат, Все куплю, – сказало злато, Все возьму, – сказал булат* [Пушкин, I, 592]. Тут *злато/булат* і *людина*, що їх використовує, також є двома фігурами єдиного гештальту, в якому вони зв'язалися спільною долею нашого сприйняття, тому в мовленні вони не розрізняються і, як результат, легко субститується одна іншою, а відтак і синонімізуються.

Хрестоматійна дефініція, що "метонімія – це заміщення за суміжністю", аж ніяк не розкриває психічного механізму самої суміжності. Чи можна також вести мову про якусь схожість-подібність/контрастність між елементами, які синонімізувалися у подібних прикладах? (Схожість-подібність/контрастність з часів Аристотеля кладеться в основу установаження полісемії, синонімії й антонімії). Очевидно, що ці елементи об'єднані у єдиний гештальт на основі **просторово-часової суміжності**. Чи, точніше сказати, їх суміжність у одному гештальті спричиняє їх нерозрізнення. Власне, схожість і подібність – є ніщо інше, як замаскована суміжність. Ці приклади демонструють дію принципу просторової суміжності у мові. А суміжність часова ховається у кожній мовній одиниці, яка так чи інакше виражає час. Коли ми говоримо: "*Вночі потяг прибув до місця призначення*", "*У XIX столітті склалися сприятливі умови*", "*нещодавно*", "*у червні*", "*через тиждень*", "*на зорі*", та ін., то не усвідомлюємо, що у цих одиницях часу ми здійснюємо ніщо інше, як психофізіологічний акт "сенсорного маскування" багатьох часових квантів, акт метонімічного їх згортання. Концепт "*ніч*" маскує кванти часу від 23.00 до 03.00, та і то досить приблизно з похибкою до двох годин. А кількість дискретних часових одиниць, що інтегруються в концепті "*нещодавно*", взагалі важко визначити. S. Fleischmann визначає **кванти часу як "базову лінгвістичну метафору"**, і з цим неможливо не погодитись [Fleischmann, 1989, р. 1]. **Феномен суміжності є постійним джерелом, яке живить океан мови.** Сам феномен суміжності обумовлений діяльністю центральної нервової

системи людини. Власне, і сам феномен умовного рефлексу, обґрунтований І.Павловим як основний механізм її діяльності, – ніщо інше, як зв'язування кількох, зовсім несхожих і неподібних, явищ (тарілка з їжею, світло лампочки, виділення шлункового соку) в один гештальт внаслідок їхнього збігу в часі та просторі. Мовознавство має більше підстав бути віднесеним таки до природничих наук, і його слід вивчати також і на кафедрах вищої нервової діяльності: мова – це насамперед функція центральної нервової системи.

Семантичні зміни у слові на основі принципу суміжності можна розцінювати як розвиток цілого **сюжету концепту** – своєрідний **detective story** із несподіваними поворотами. Так, англ. слово *fry* спочатку мало значення "дрібна рибка", "мальки", "дрібнота", але оскільки дрібну рибу смажили, то у гештальті цього слова розвинулася фігура "смажити", з тим, оскільки смаженню піддавалась не лише риба, а й м'ясо, то пізніше у гештальті цього слова почала виділятися фігура "смажене м'ясо", "печеня", а згодом сформувалась і фігура посуду, на якому все це смажилося – *frying pan* ("сковорода"). Отже, елементи "мальок", "смажити", "м'ясо", "сковорода" виявились пов'язаними "спільною долею" у одному гештальті слова *fry*, ставши його значеннями [Abbey Lingvo-12]. Власне, у цьому слові виявилась зв'язаною уся гештальтситуація смаження різноманітної їжі – так зреалізувалося сенсорне маскування у мові. Гештальт англ. слова *match* спочатку мав одну фігуру "сірник", але оскільки склалося так, що однією з фігур сірників, що почала виділятися в гештальті цього слова в англійському соціумі, стала їхня *рівність, однаковість*, то згодом за цією ознакою сформувались такі фігури, як "рівня", "пара", а з тим і "шлюб" (to be a good **match**), "паруватися", "бути до пари" (to make a **match**), "одружитися", "брати шлюб" (they are well **matched** – з них гарна пара), а потім і узагальнююча фігура "підходить", "відповідати" одне одному (пор. **matchmaker** – сваха, рос. сводня, себто та, хто підшукує **рівних**). Але водночас із ознаки *рівності-однаковості* почала розвиватися й інша, **протилежна** лінія фігур, які несли ідею **протиставлення**: "змагання", "матч", з тим із фігури змагання виросла фігура "гра" (у якій фігура змагання вже почала згасати, натомість почала висуватися на передній план фігура *просто гри* без будь-якого змагання). У свою чергу фігура змагання не згасла зовсім, а переросла навіть у фігуру "протиставлення" і "протистояння" (to **match** one person against another) [Abbey Lingvo-12]. Залишається тільки дивуватися такому *detective story*: на яку відстань шлюб "відстрибнув" від сірника; де залишився сірник, а де опинилася гра!. І все це в одному гештальті. Можна сказати, що у подібних випадках відбувається семантичний вибух гештальту, причому носієм-передавачем семантичної енергії ("детонатором") тут послужив другий тип відношень між кільцями Ейлера – відношення **перетину**: ланцюг

, коли в двох гештальтах виділяється спільна фігура

Буденність наведених прикладів не повинна присипляти увагу дослідника і створювати ілюзію відсутності потреби у їх поясненні. **Висновки**, що випливають із пропонованого дискурсу, такі: 1) прикладання гештальт-теорії до ономазіології дає можливість по-новому пояснити причини семантичних змін у

слові; 2) суміжність фігур у гештальті становить психофізичну базу для їх несвідомого нерозрізнення або свідомої субституції, що зумовлює ці зміни.

Література

- Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
- Безпаленко А. М. Принцип суміжності у мові. Слово у дзеркалі гештальттеорії. Монографія / Анатолій Мілетійович Безпаленко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2009, – 424 с.
- Вертгеймер М. Продуктивное мышление / Макс Вертгеймер. Пер. с англ. / Общ. ред. С. Ф. Горбова и В. П. Зинченко. Вступ. ст. В. П. Зинченко. – М.: Прогресс, 1987. – 336 с.: ил. 213 с.
- Вертгеймер М. Гештальт-теория [Електронний ресурс] / Макс Вертгеймер. – Режим доступу: http://metaphor.narod.ru/wertheimer_gest.htm.
- Вертгеймер М. Законы организации в перцептуальных формах [Електронний ресурс] / Макс Вертгеймер. – Режим доступу: http://metaphor.narod.ru/wertheimer_perc.htm.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови в семи томах. – К.: Наукова думка, Т. 2 – 1985. – 570 с.
- Ждан А. Н. История психологии от античности до наших дней. Учебник для вузов. Издание 7-е исправленное и дополненное / Антонина Николаевна Ждан – М.: Фонд "Мир", 2007. – 576 с.
- Закон парных случаев. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.znayki.com/blog/archives/28-Zakon_parnyh_sluchaev.html.
- Короткий психологічний словник / За ред. В. І. Войтка. – К.: Вища школа, 1976. – 191 с.
- Леви-Брюль Л. Первобытное мышление / Люсьен Леви-Брюль // Психология мышления / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Ф. Спиридонова, М. В. Фаликман, В. В. Петухова – 2-е изд. перераб и доп. – М.: АСТ: Астрель, 2008 – С. 208 – 216.
- Лосев А. Ф. Знак, символ, миф. Труды по языкознанию / Алексей Федорович Лосев. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 479 с.
- Пушкин А. С. Сочинения в 3-х томах / Александр Сергеевич Пушкин. Т. 1. Стихотворения; Сказки; Руслан и Людмила: Поэма. – М.: Худож. лит., 1985. – 735 с.;
- СФТ – Словарь физиологических терминов / Под ред. академика О. Г. Газенко. – М.: Наука, 1987. – 446 с.
- Соколов Е. Н. Векторная психофизиология / Евгений Николаевич Соколов // Психофизиология: Учебник для вузов / Под ред. Ю. И. Александрова. – 3-е изд. доп и перераб. – СПб.: Питер, 2006. – С. 458 – 465.
- Спиркин А. Г. Происхождение языка и его роль в формировании мышления / Андрей Георгиевич Спиркин // Мышление и язык / Под ред. Д. П. Горского – М.: Государственное издательство политической литературы, 1957. – С. 3 – 72.
- Тищенко К. М. Основи мовознавства: Системний підручник / Костянтин Миколайович Тищенко. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2007. – 308 с.
- УРЕС – Український радянський енциклопедичний словник у трьох томах. – К.: Вид-во АН УРСР, 1966 – 1968 pp. – Том II.
- Фасмер М. Этимологический словарь русского языка в четырех томах / Макс Фасмер. Т.1. – М.: Прогресс, 1964. – 562 с.
- Фрейд З. Психология бессознательного: Сб. произведений / Зигмунд Фрейд / Сост., научн. ред., авт. вступ. ст. М. Г. Ярошевский. – М.: Просвещение, 1990. – 448 с.
- Шевелев И. А. Психофизиология сенсорных процессов. Передача и переработка сенсорных сигналов / Игорь Александрович Шевелев // Психофизиология. Учебник для вузов / Под ред. Ю. И. Александрова. – СПб.: Питер, 2006. – С. 42 – 82.
- Abbey-Lingvo-12. Fillmore Ch. J. Towards a descriptive framework for spatial deixis / Charles J. Fillmore // Jarvella R. J., Klein W. (eds.). Speech, Place, and Action. – Chichester: John Wiley & Sons, 1982. – P. 31 – 59.
- Fleischmann S. Temporal distance: a basic linguistic metaphor/ Susanne Fleischmann // Studies in language, V. 13, №

1. – Baltimore: 1989. – P. 1– 50. *Lashley K. S.* In search of the engram / Karl Spenser Lashley // Materials of Symposium of Experiments Biological Society, 4. – New York: 1950. – P. 454 – 482.

СИДЕЛЬНИКОВА Л.В.

(Київський нац. лінгвістичний ун-т)

ПРОБЛЕМА ЗНАКУ У РОБОТАХ Ч. ПІРСА, Ч. МОРРИСА ТА Ф. ДЕ СОСЮРА

The article devoted to some aspects of the evolution and the development of the token theory in the linguistics. There has been offered a presentation of the main bases of the sign's science that were exposed by the founders of semiotics – Ch.Pierce, Ch.Morris, F. Sausure. This study highlights the analysis of the following doctrines data-based in the theoretical proposition of represented scientists.

Key words: sign, linguistic structure, semiotics, theory of signs, icon, symbol.

Як відомо, людська цивілізація неможлива без знаків та знакових систем, людська свідомість невіддільна від функціонування знаків. Інтелект взагалі слід ототожнювати з функціонуванням знаків. Отже, **актуальність** статті визначається спрямованістю лінгвістичних досліджень на вивчення та усвідомлення основних понять знакової системи мови. **Мета** роботи полягає у висвітленні основних теоретичних засад знакової теорії мови у роботах засновників семіології Ч. Пірса, Ч. Морріса, Ф. де Сосюра та у теоретичному осмисленні основних термінів науки про знаки. **Предметом** дослідження – визначення спільного і відмінного у теоріях представлених вчених, **об'єкт** дослідження – є лінгвістичний знак, види знаків, символ.

Перш ніж перейти до висвітлення основних думок щодо природи знаку Ч.Пірса, було б доречно прокоментувати декілька філософських поглядів вченого, які вплинули на розвиток його мовознавчої теорії.

На формування прагматичної доктрини Чарльза Пірса справили певний вплив такі європейські мислителі як Джордж Берклі (1685-1753), Джон Локк (1632-1704), Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770-1831), Чарльз Дарвін (1809-1882) та інші. Від Дж. Берклі він успадкував соліпсичну тенденцію своєї філософії, від Дж. Локка – інтерес до вивчення знаків, від Гегеля запозичив положення про практику критеріїв істини, а еволюційні ідеї Дарвіна набули у нього нової інтерпретації мислення як особливого виду діяльності людського організму.

Процес пізнання для Ч.Пірса представлено у вигляді «потоків свідомості», тобто замкнутого у собі інформаційного простору, яке містить усередині знання про той чи інший предмет. Знання, за Ч.Пірсом, народжується із самого знання, а не з пізнавального предмету. Це доводить той факт, що сучасні люди підсвідомо знають все про певний предмет. На долю ж окремої людини